

Ett officersporträtt och en uniform

På Helsingfors stads museum förvaras ett osignerat och odaterat porträtt av en ung militär. Experterna synes vara eniga om att det är ett arbete av Nils Schillmark (1745—1804) och som ungefärlig datering har uppgetts åren 1772—1774. Enligt traditionen bör det återge överstelöjtnanten Johan Gustav Olander (1757—1818).

Man frågar sig dock om denna uppgift kan vara riktig; om så är, vad är det för en uniform han bär, huru såg denna i övrigt ut och när kan porträttet vara målat. Dessa fyra frågor skall här försöka besvaras.

Innan vi går till en granskning av porträttets detaljer må några personliga data om Olander ges. Han var född 7. 8. 1757 på Sveaborg och son till »Riddaren av Vasa orden Erik Olander och Margareta Elisabeth v. Bergen».¹ Vid knappa 13 års ålder, den 15. 5. 1770, inskrevs han enligt tidens sed som furir vid Arméns flotta på Sveaborg och följande år utnämndes han till sergeant (23. 12. 1771). Sina officersfullmakter erhöll han den 22. 11. 1775 då han blev fänrik och löjtnant 19. 2. 1777. Ytterligare bör nämnas att Olander blev riddare av Svärdsorden 8. 11. 1788; konstituerad kapten 8. 5. 1789; dto fullmakt 15. 5. 1790; major i armén s.å. 22. 7.; dto vid arméns flotta 18. 12. 1801; andra major vid Stockholms-eskadern 3. 12. 1811; överstelöjtnant 14. 1. 1812; död i Stockholm 5. 3. 1818. Gift med Hedvig Magdalena Sederholm, dotter till kommerserådet Johan Sederholm (en märkesman i det dåtida Helsingfors).

Huru passa nu porträttets detaljer in på det ovananförda? En god datering ger oss den vita bindeln på vänstra armen. Denna tillkom ju år 1772 på order av Gustav III »Till åminnelse af then i Sverige timade lyckliga förbättringen i regeringssättet».³ Den togs omedelbart i bruk vid de trupper som deltagit i statskuppen, men vid övriga förband först

¹ *Johan Sederholm*, Genealogiska anteckningar om släkten Sederholm. Stockholm 1880.

² *Armas Gräsbeck*, St. Johannes logen St. Augustin's matrikel 1762—1808. — Genealogisk årsbok 1953.

³ Kungl. förordning 19. 9. 1772.



Fig. 1. Oljeporträtt i Helsingfors stads museum. Troligen av Nils Schillmark och föreställande Johan Gustav Olander.



Fig. 2. Porträtt av Elias Martin föreställande C. A. Ehrensvärd. Tostrup.
Foto Svenska porträttarkivet.

år 1774.⁴ Emedan Olander tjänstgjorde på Sveaborg erhålla vi i sistnämnda årtal en tidigaste datering för porträttet.

En annan betydelsefull detalj äga vi i uniformsknapparna. Dessa äro av den typ som 1779 definitivt fastställdes för Arméns Flotta,⁵ men vilken redan omtalas i en förordning år 1762, där det heter »refflade knappar av mässing».

Gå vi nu till en granskning av själva uniformsmodellen, bör framhållas att även om det kan bli svårt att ge en exakt datering av denna, är det dock uppenbart att åren 1779—1792 helt kunna uteslutas. Under dessa år var ju den kännsrika gustavianska »nationella» uniformen i bruk och någon anknytning till den har den nu ifrågavarande icke.

⁴ T. Wennerström, Stockholms stads Borgargarde, s. 84.

⁵ C. G. Roos, Samling av svenska arméns uniformer.



Fig. 3. Volontär vid Arméns Flotta, troligen 1760-talet. Enligt osignerad akvarell. Ur Svenska flottans historia.

Man kan även utesluta tiden efter 1792, ty då var Olander redan 35 år gammal sålunda mycket äldre än vad porträttet kan ge anledning att förmoda. Därtill kommer ännu en annan omständighet som utesluter en så sen datering. År 1792 gavs nämligen den första allmänna förordningen om epåletter. Den epålett som förekommer på porträttet avviker emellertid på avgörande punkter från denna förordnings bestämmelser. Bl.a. föreskrevs nämligen att i de fall där endast en epålett skulle anläggas, skulle den bäras på högra axeln och ej på den vänstra, som i nu föreliggande fall. Därför ser det ut som om epåletten vore föranledd av någon specialbestämmelse av tidigare datum.

En sådan är också lätt funnen, ty med anledning av deltagandet i pommerska kriget tilldelades officerare och flaggunderofficerare vid Arméns Flotta rätt att såsom utmärkelse anlägga epåletter, som skulle bäras på vänstra axeln.⁶

⁶ Förordning av 21. 7. 1761.

Att ordet epålett emellertid ej bör uppfattas på samma sätt som vi idag vanligen gör, framgår av en förordning av den 19. 10. 1762, där det om Arméns Flottas uniform bl.a. heter: »— — — jämte en snodd med tofs, ändan av vitt yllegarn, fastsydd på vänstra axeln». Det är denna detalj som vi se på ett porträtt av C. A. Ehrensvärd, målat av E. Martin sannolikt under hans vistelse på Sveaborg (1761—64).⁸

Tyvärr löses Olanders epålettproblem icke genom de tvenne sistnämnda förordningarna, ty den 12. 11. 1766 »avlystes vid vite epåletter, silver och guld». Detta tillstånd varade emellertid endast till den 14. 7. 1775 då de åter anbefalldes »som ett minne från pommerska kriget». Sistnämnda förordning, som för de högre officersgraderna är rätt detaljerad, nämner i slutet om fänrikar och flaggunderofficerare endast att vardera blott föra en epålett i guld »med hälften silke».

Man kan väl dock utesluta möjligheten av att dessa epåletter skulle varit fullt identiska. Sannolikare är, att det var en viss skillnad mellan graderna och att de på porträttet synliga tvenne snedställda epålettbanden då just är den högre gradens, d.v.s. fänrikens distinktionstecken.

Är detta antagande riktigt, så passar ju ej endast porträttets uniformsdetaljer väl in på Olander, utan därtill få vi som tidigaste möjliga datering för porträttet den 22. 11. 1775, då Olander erhöll sin fänriksfullmakt, och som sista möjliga datum åter 19. 2. 1777, då han blev löjtnant.

Men låt oss ännu återgå till uniformen, porträttet återger ju endast dess övre del. Man frågar sig, vilken utformning byxor, strumpor och skor hade, samt huru rocken var nedtill avslutad. Ett svar på dessa frågor ger oss måhända en akvarell hörande till en serie odaterade och osignerade uniformsbilder, möjligen utförda redan på 1760-talet. Den åsyftade bilden (fig. 3) visar en volontär vid Arméns Flotta. Överensstämmelsen med uniformen på porträttet är påfallande. Rocken har en enkel knapprad och saknar revärer och krage. Ärmuppslagen i samma färg som rocken, halskrås och manschetter (?). Hatten är plymförsedd. Därtill bär volontären en snoddepålett på vänstra axeln såsom förutsätts i förordningen av den 14. 7. 1775, där det heter »truppen epåletter av ullgarn».

Ole Gripenberg

⁷ Det franska ordet épaulette = axelstycke, axelsöm, axelband, epålett.

⁸ Svenskt konstnärslexikon, s. 89.